

ROBERT SNÁŠIL
Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

FUNKCE SLOVANSKÉHO SÍDLIŠTĚ NA OSTROVĚ SV. JIŘÍ

Slovanskému osídlení ostrova v řece Moravě,¹ na němž roku 1257 založil Přemysl Otakar II. pevnost Nový Velehrad (Uherské Hradiště) a kde již před tímto datem stávala kaple zasvěcená sv. Jiří,² byla věnována od pol. 19. st. historiky i archeology značná pozornost. Řadu dosavadních názorů na slovanské osídlení ostrova shrnuje³ a uzavírá V. Hrubý, který připouští, že zde mohlo být vybudováno vlastnické sídlo, spjaté politicky a zájmově se slovanským osídlením Starého Města.⁴ Tento dosud nejreálnější výklad postihuje však pouze formální stránku věci, nikoliv stránku obsahovou — neodpovídá na otázku, jakou funkci toto ostrovní sídliště plnilo v době hradištní. Při řešení jeho funkce nelze vycházet izolovaně pouze ze sídliště samotného, ale ze širších dobových souvislostí a z celkové dosud nám známé situace.

Jedním z klíčů k řešení otázky funkce hradištního osídlení ostrova zakládá-
ného v průběhu 2. pol. 8. st. jsou dálkové obchodní spoje — cesty,⁵ procházející
středním Pomoravím již od 2. st. a křížující se v oblasti Starého Města. Důka-
zový materiál o jejich existenci a směrech průběhu shrnuje naposled J. Pošvár.⁶
Směry starých cest jsou značně konzervativní a udržují se po celá staletí.⁷ Po-
dobně je tomu i u cesty brigetijské, která je používána ještě i ve středověku,
kdy byla známa jako cesta uherská, poolšavská nebo též brodská. Její role v pří-
padě řešené otázky zvláště vystupuje do popředí: procházela od Dunaje přes
Nitru, patrně údolím Váhu, Vlárským průsmykem a dále po pravém břehu Ol-

¹ Slovanské ojedinělé nálezy i celky z ostrova sv. Jiří a přilehlého řečiště Moravy datuje naposled V. Hrubý do 8.—12. století (*V. Hrubý, Staré Město velkomoravský Velehrad, Praha 1965, 100*).

² CDM III, 246.

³ V. Hrubý, op. cit. 32—35. *Týž, Osídlení ostrova sv. Jiří v době hradištní, SPFFBU E2, 1957, 75. Týž, Slovanské hradisko ve Starém Městě — předchůdce města Hradiště, rukopis, archiv Slováckého muzea, sign. C VIII-3-1/18, 8 a pozn. 34.*

⁴ V. Hrubý, *Staré Město velkomoravský Velehrad, 361.*

⁵ Význam obchodních tras při řešení otázek vzniku hospodářsky a politicky exponovaných sídlišť a jejich funkcí zdůrazňuje a dokládá na několika místech své práce např. *S. Janšík, Brány do dávnověku, Bratislava 1966.*

⁶ *J. Pošvár, Staré Město, křižovatka cest Velkou Moravou, Slovácko 1966—1967, Národopisný sborník pro moravskoslovenské pomezí, Uherské Hradiště 1968, 111—118.*

⁷ *L. Hosák, Zemské stezky a podružné cesty na Moravě v době předhusitské, ČSPS, LIX, 1951, 82.*

šavy ke Starému Městu, kde se napojovala a přetínala východní větev cesty carnuntské a po přechodu řeky Moravy obcházela Chříby a směřovala dále do Dyjskovsrateckého úvalu.⁸ Musela tedy nutně vést přes svatojiřský ostrov, jak se konečně domnívá i V. Richter⁹ a V. Hrubý.¹⁰ Téhož názoru je i V. Jůza, který vychází při své úvaze o přechodu této cesty přes ostrov také z hodnocení terénní konfigurace.¹¹

Pokusme se tedy nejprve stanovit přesněji místo přechodu cesty ze svatojiřského ostrova na stranu staroměstskou a tak definitivně dokázat jeho existenci pro dobu hradištní. V tomto případě je nutné opřít se především o slovanské archeologické nálezy, které byly v průběhu let 1928–1949 získány při čištění koryta řeky Moravy (dříve západního ramene obtékajícího ostrov) v prostoru Uherského Hradiště. Ze sedimentů bylo vytěženo celkem 27 artefaktů, hlásících se v naprosté většině do středohradištního období a v minimální části do období následujícího.¹² Z tohoto celkového počtu byly nalezeny tři předměty u městských jatek, čtyři u bývalých koupelek a konečně 20 předmětů za bývalou sokolovnou, kde až do roku 1817 stával starý, mnohokrátě přestavovaný středověký dřevěný most.¹³ Podle soustředění nálezů, objevených v těchto místech, a to nemůžeme počítat s těmi, které zcela jistě při čištění řečiště unikly pozornosti, lze odmítnout původní domněnku V. Hrubého, že sem mohly být tyto předměty připlaveny ze severněji položených lokalit:¹⁴ nesvědčí o tom nálezové okolnosti ani proti proudu ani po proudu čištěné Moravy. Z rozboru situace tedy vyplývá, že přechod cesty přes západní rameno Moravy existoval v těchto místech, tedy tam, kde jej již roku 1946 hledal byť i bez konkrétních podkladů, nebo je alespoň neuvedl, A. Zelnitius: přechod prý byl „... nad nynějším mostem do města k Luční ulici“,¹⁵ v níž byla v hloubce 230 cm objevena štětovaná cesta.¹⁶ Důkazem velké starobylosti přechodu přes západní rameno Moravy může být i existence téměř 6. století starého a zmíněného již středověkého mostu (Staroměstský, též Vodní nebo Napajedelský), pravděpodobně pokračovatele nebo nástupce mostu doby hradištní.¹⁷ Hypoteticky můžeme potom uvažovat i o přechodu přes východní rameno Moravy, který bychom potom analogicky hledali v místě druhého bývalého středověkého mostu chráněného Kunovskou branou, tedy v prostoru dnešního Palackého náměstí.¹⁸ Obdobu této situace můžeme vidět na slovanském hradisku „Valy“ u Mikulčic, které bylo

⁸ A. a V. Jůzovi, Uherské Hradiště, Gottwaldov 1958, 9.

⁹ V. Richter, Glossy k velehradským otázkám, ČSPS, LIX, 1951, 12.

¹⁰ V. Hrubý, Osídlení ostrova sv. Jiří v době hradištní, 84.

¹¹ A. a V. Jůzovi, l. c.

¹² V. Hrubý, Osídlení ostrova sv. Jiří v době hradištní, 78, obr. 3.

¹³ Vezmeme-li středověký most za základní bod, potom jsou jatka umístěna po proudu a koupelky proti proudu Moravy.

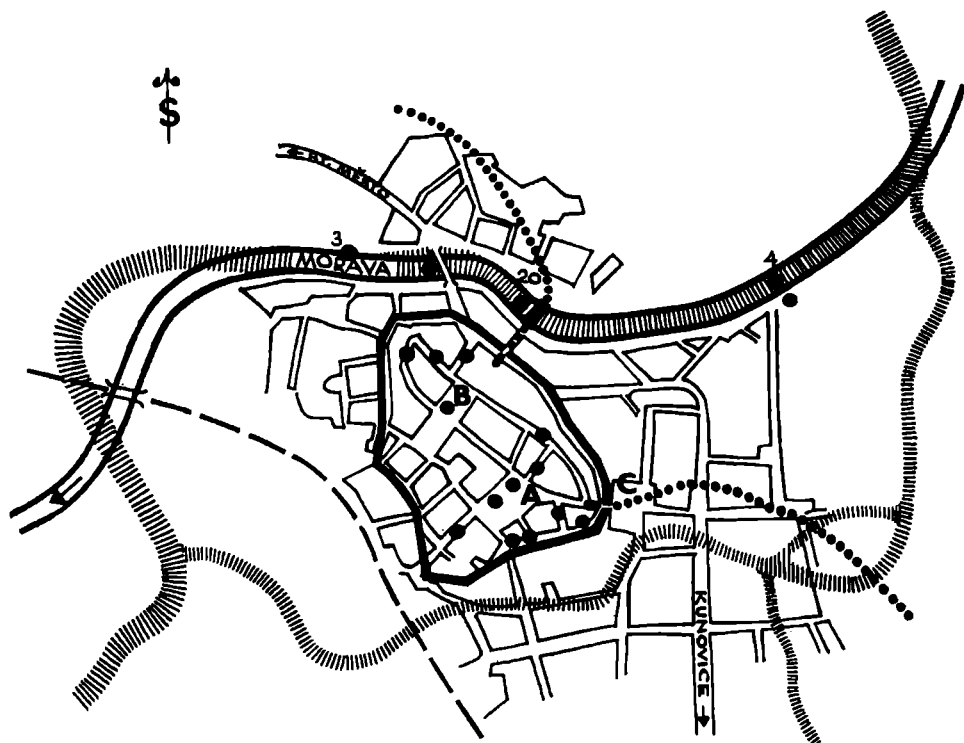
¹⁴ V. Hrubý, Osídlení ostrova sv. Jiří v době hradištní, 83.

¹⁵ A. Zelnitius, Slovíčko o velkomoravském Velehradě, Sb. V., 1946, 99.

¹⁶ K. Hanák, Po stopách zaslých hradisek, SbV, 1932, 5–9 (Luční ulice v Rybárnách – čtvrť na pravém, západním břehu Moravy).

¹⁷ Úvahu, řešící otázku, zda v době hradištní tu stával most nebo šlo o pouhý brod, na tomto místě vypouštíme, neboť příspěvek respektuje stanovený rozsah. Avšak i tato otázka je řešena a to v připravované studii pojednávající o průběhu cest středním Pomoravím v době hradištní, jejíž dílčí součástí je i tento obsahově zúžený příspěvek.

¹⁸ Archeologicky tento předpoklad již není možné dokázat, neboť východní rameno je dávno zasypano a překryto současnou zástavbou.

VYSVĚTLIVKY:

●	HRADIŠTNÍ NÁLEZY	==	DNEŠNÍ TOK MORAVY
	STŘEDOVĚKÉ CESTY	□	SOUČASNÁ ZÁSTAVBA
—●—	STŘEDOVĚKÝ MOST	- - -	ŽELEZNICE
—	VNITŘNÍ HRADBY MĚSTA Z R. 1743	A	NÁMĚSTÍ K. GOTTWALDA
	PŮVODNÍ VODNÍ TOKY	B	NÁM. RUDÉ ARMÁDY
		C	NÁMĚSTÍ PALACKÉHO

Obr. 1. Uherské Hradiště. Rozložení hradištních nálezů na ostrově sv. Jiří a v korytu řeky Moravy.

vybudováno rovněž na ostrově v řece Moravě: zde byly zjištěny pravděpodobně již dva mosty, vedoucí přes obě hlavní ramena řeky.¹⁹

Druhý klíč pro řešení otázky funkce slovanského sídliště na ostrově sv. Jiří může poskytnout v souvislosti se zmíněnou křižovatkou obchodních cest rozbor vývoje tehdejší sídelní situace v jeho blízkém okolí. Již v 6. a 7. st. vzniká na území Starého Města v poloze „Na valách“ zemědělské sídliště, které se kolem

¹⁹ J. Poulik, Velkomoravské Mikulčice, Přehled výsledků systematického výzkumu Archeologického ústavu CSAV v Brně v letech 1954–1970, Brno 1970, 4 a 6.

pol. 8. st. opevňuje zákopem a vodním příkopem. Změna funkce sídliště tkví patrně ve změnách politických i hospodářských.²⁰ Jednu z hospodářských příčin změny funkce můžeme snad hledat přímo v poloze sídliště na křižovatce starých římských cest, která od pol. 8. st. tím více ožívuje, čím více slábne avarské nebezpečí. Vznik opevnění osady v této době mohl být podmíněn snahou vlastníka nebo vlastníků o zabezpečení si samotné křižovatky cest a hospodářských výhod, nutně z toho plynoucích. Z tohoto hlediska bychom potom mohli v této fázi vývoje hodnotit osadu „Na valách“ jako opevněnou obchodní stanici, což nevylučuje předpoklad V. Hrubého, že mohlo být sídlem „... společensky vynikajících rodů a nejspíše i některého kmenového knížete“,²⁰ ale naopak jej podporuje. Snad jedno nebo dvě desíletí poté co se osada „Na valách“ opevňuje, vyrůstají v 2. pol. 8. st. na území Starého Města další dvě sídliště: osada „Na zervavici“, kterou V. Hrubý charakterizuje jako osadu zemědělskou a rybářskou, která prý snad zároveň plní i strážní funkci při brodské či uherské cestě (brigetijská) a sídliště „Na špitálkách“, jehož západní strana byla chráněna valem,²⁰ který vznikl rovněž v 8. st.²¹ Sem, na toto typicky slovanské hradisko, jehož val ode dna příkopu po vrchol hradební zdi byl vysoký 6,3–10,8 m a přetínal ostrožnu hradiska mezi řekou Moravou a potokem Salaškou, se patrně přesunuje vlastní obchodní činnost. Nasvědčovala by tomu mimo jiné i jeho pozdější zástavba 9. st., připomínající tvarem protáhlou podkovu otevřenou směrem k valu. Vnitřní nezastavěná plocha by byla vhodným místem pro tržiště.

V době, kdy již existuje zákopem a vodním příkopem opevněná osada „Na valách“ a vzniká mohutně opevněné hradisko „Na špitálkách“ a zemědělsko-rybářská osada „Na zervavici“, je rovněž v 2. pol. 8. st. budováno i ono sídliště na ostrově sv. Jiří. Jeho vznik byl patrně podmíněn stejně jako rychlý rozvoj osídlení tvořícího se velkomoravského velkosídliště mimo jiné i stále více intenzivnější obchodní činností na zdejší křižovatce dálkových komunikačních spojů. Vyrůstající podíl stávající staroměstské aglomerace na dálkovém obchodu bylo nutno zabezpečovat i vojensky. Zatím co západní ústí cesty do staroměstského areálu bylo chráněno tzv. Christinovým valem, v němž je nutno předpokládat průchod, bylo východní ústí cesty chráněno pouze rameny řeky Moravy obtékající ostrov, neboť osada „Na zervavici“ byla neopevněna, byť i sama byla chráněna západním ramenem Moravy.²² Bylo tedy nutno zabezpečit náležitě i východní stranu sídlištního komplexu, respektive východní ústí cesty, k čemuž strategicky vyhovoval nejlépe onen ostrov v řece Moravě. Je nanejvýš pravděpodobné, že právě z těchto důvodů bylo již v průběhu 2. pol. 8. st. budováno ostrovní sídliště. Důkazem jeho ochranné funkce mohou být ojedinělé nálezy výzbroje a výstroje, které je možné datovat do 2. pol. 8. st. a na poč. st. 9., které zároveň svědčí o přítomnosti bojovníků.

Je tedy možné říci, že předsunuté sídliště na ostrově bylo nerozdílnou součástí slovanského osídlení staroměstského, zcela organicky s ním politicky, správně

²⁰ V. Hrubý, Staré Město velkomoravský Velehrad, 342–343.

²¹ J. Poulik, Nález kostela z doby velkomoravské v trati „Špitálky“ ve Starém Městě, PA XLVI, 1955, 346.

²² Přesto nelze zcela vyloučit, jak se domnívá V. Hrubý, že tato osada plnila strážní funkci. Mohlo tomu tak být po krátkou dobu za předpokladu, že ostrovní sídliště vzniklo poněkud později než osada „Na zervavici“. Pro jemnější chronologii vzniku obou sídlišť však došavadní archeologické prameny nedostačují.

i hospodářsky souviselo a že již v 2. pol. 8. st. plnilo vojensko-strážní funkci při přechodu bývalé brigetijské cesty přes řeku Moravu při jejím vstupu do staroměstského areálu.²³ Tímto zjištěním se zároveň upravuje počet staroměstských sídlišť vzniklých do roku 800 ze 3 na 4. Jestliže sídliště na ostrově sv. Jirí neplnilo na přechodu obchodní cesty hned od počátku vedle vojensko-strážní funkce i funkci celní, potom ji můžeme předpokládat alespoň pro poslední čtvrtinu 9. st. V té době se na Velké Moravě jednak vybíraly daňové poplatky z obchodní činnosti domácích i cizích kupců, jednak existovaly celní stanice.²⁴ V rámci velkomoravského Starého Města — jednoho z nejvýznamnějších center té doby — hrálo jistě sídliště s takovýmito funkcemi značnou roli. Jeho správa patrně svěřena politicky, hospodářsky i společensky vynikajícímu jedinci, zodpovědnému pouze osobě, v jejíž moci byl osud celého staroměstského velkomoravského velkosídliště.

ФУНКЦИЯ СЛАВЯНСКОГО ГОРОДИЩА НА ОСТРОВЕ СВЯТОГО ИРЖИ

Автор настоящей статьи решает вопрос о назначении славянского поселения на острове в реке Мораве в связи с переселением дальних торговых дорог в районе Старого Места во время градищного периода и на основании анализа развития тогдашнего заселения окрестностей поселения на острове. На основе археологических данных и более поздней ситуации в средние века автор ищет переходы бригетийской дороги, в средние века венгерской, ольшавской или также бродской дорог через остров святого Иржи в сторону Старого Места. Автор устанавливает, что переходы, по всей вероятности, мосты пересекали уже с времен основания поселения во второй половине VIII в. оба рукава реки в тех местах, где после основания города Угерске Градиште в 1257 г. находились средневековые деревянные мосты. Причины быстрого развития великоморавского поселения Старое Место, возникающего в течение второй половины VIII в. автор ищет в растущей торговой деятельности на местном пересечении дальних дорог, оживление которого в особенности связано с падением власти авар. Причины основания поселения на острове во второй половине VIII в. автор видит в необходимости обеспечения возрастающего участия расширяющегося поселения Старое Место в этой торговле. Автор приходит к заключению, что продвинутое вперед поселение на острове было неотделимой составной частью славянского поселения Старое Место; совершенно органически было с ним связано в отношении политики, управления и экономики, а уже со второй половины VIII в. оно выполняло военносторожевую функцию на переходе бывшей бригетийской дороги через реку Мораву около места, где она пересекает рубежи поселения. Кроме того автор предполагает, что в последней четверти IX в. городище могло иметь и таможенную функцию.

²³ Analogickou situaci předsunuté lokality na staré obchodní cestě můžeme vidět v Mikulčicích. Lokalita s kostelem č. 7 v lese Těšické leží na prodloužené ose cesty procházející valem a přecházející most vedoucí přes západní rameno Moravy. Mikulčickými „Valy“ procházela cesta vedoucí z Brněnska do starého Nitřanska. J. Poulik, Pevnost v lužním lese, Praha 1967, 32, 178–181. Týž, Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích, Praha 1963, 12, obr. 2. J. Pošvář, l. c. Je možné předpokládat, že na protilehlé straně — nitřanské, kde byly objeveny patrně pozůstatky dalšího mostu, bude mimo území bývalého ostrova objevena další předsunutá lokalita.

²⁴ K. Kizlink, Právo Velké Moravy, Právnícké štúdie XVII, 1969, č. 3, 484.

